

De bouw van de Nederlandse zin

Een kritiek op Paardekooper z'n groepen ww-patroondelen

door

G. DE SCHUTTER

1. Inleiding.

In het eerste deel van zijn *Voorstudies*, gepubliceerd in 1955, neemt Paardekooper een indeling van het ww-patroon op¹. In de volgende delen van de *Voorstudies* wordt herhaaldelijk naar die indeling verwezen of erop voortgebouwd, maar essentiële elementen of wijzigingen worden er niet aan toegevoegd. In de voorlopige syntese, de *Beknopte ABN-Syntaxis*, wordt de beschrijving van 1955 integraal overgenomen, met wijziging van uitsluitend een paar details in de formulering².

Ik kan hier wel volstaan met een kort overzicht van die indeling. Wij kunnen daarbij uitgaan van een maximaal bezette zin, d.w.z. een zin waarin alle stukken (of „groepen” zoals Paardekooper die noemt) vertegenwoordigd zijn :

- (1) Toen hij pas terug was, toen heeft mijn broer het je misschien ook nog wel eens door laten kijken voor je werk, dat boek dat-ie meegebracht had.

Het gaat hier om een „zin in ruimere (wijdere) betekenis”, d.w.z. dat hij eigenlijk uiteenvalt in een kern, de „zin in engere betekenis”, en de zogenaamde franje van aan- en uitloop³.

Voor de kernzin heeft Paardekooper een merkwaardig symmetrische structuur vastgesteld, met als basisindeling : begin-, midden- en eindgroep ; zowel begin- als eindgroep worden nog eens opgesplitst in een eerste en een tweede deel : een werkwoordelijk deel (het eerste bij de begingroep, het tweede bij de eindgroep) en een niet-werkwoordelijk. Het pleit zeker voor Paardekooper dat hij zijn indeling niet zo netjes presenteert als ik het hier nogal tendentius gedaan heb. Op de symmetrie van het voorgestelde

1. P. C. Paardekooper, *Syntaxis, Spraakkunst en Taalkunde*. Malmberg, Den Bosch, 1955 ; hfst. 7 : *Zinstypologie*, blz. 85-132.

2. P. C. Paardekooper, *Beknopte ABN-Syntaxis*. Malmberg, Den Bosch, 1968³, hfst. 2 : *Het ww-patroon en z'n delen*, blz. 15-162 ; cf. vooral 2.19, blz. 152-162.

3. Voor deze termen : zie resp. *Syntaxis...*, blz. 87, en : *Bekn. ABN-Synt.*, blz. 41-42.

systeem wordt in geen van de beide uitgewerkte versies geweest, maar blijkbaar heeft het de auteur toch wel bewust of onbewust heel de tijd voor ogen gezweefd⁴.

Op basis van Paardekoopers indeling valt zin 1 in de volgende stukken uiteen. Ik voeg er meteen een alternatieve indeling aan toe op basis van mijn uiteenzetting op het 26e Vlaams Filologencongres (1967)⁵.

Paardekooper

Aanloop : *Toen-ie pas terug was*
 Begingroep :
 eerste stuk : *toen heeft mijn broer*
 tweede stuk : *het je*
 Middengroep : *misschien ook nog*
 wel eens
 Eindgroep :
 eerste stuk : *door*
 tweede stuk : *laten kijken*
 Uitloop : *voor je werk, dat boek*
 dat-ie meegebracht had

Alternatief

Aanloop : *Toen-ie pas terug was*
 1e zinsstuk : *toen heeft*
 2e zinsstuk : *mijn broer het je*
 3e zinsstuk : *misschien ook nog*
 wel eens
 4e zinsstuk : *door laten kijken*
 5e zinsstuk : *voor je werk*
 Uitloop : *dat boek dat-ie meege-*
 bracht had

2. *Het vijfde zinsstuk.*

Het treffendste verschil tussen beide indelingen is op het eerste gezicht het einde van de zin : Paardekoopers „uitloop” is in mijn indeling in tweeën gesplitst : een 5e zinsstuk, dat, zoals blijkt uit de gebruikte terminologie, duidelijk tot de „zin in engere betekenis” gerekend wordt, en een „uitloop” die als tegenhanger van de „aanloop” kan blijven gelden. In hoeverre is die wijziging zinvol ? Voor Paardekooper behoort alles wat op de werkwoordelijke eindgroep volgt automatisch tot de „uitloop”⁶, ook als op die manier het direkt objekt of zelfs het subjezt van de zin buiten de eigenlijke kernzin wordt gesloten. Voorbeelden van zinnen waarin Paardekooper een „uitloop” onderscheidt zijn (2) tot (6) :

- (2) Op mij heeft een grote indruk gemaakt *dat-ie ondanks die tegenslag toch wou komen.*
- (3) Hij heeft dat boek eindelijk teruggevonden *van je vriend.*
- (4) Ik heb zo hard gelopen *dat ik buiten adem ben.*
- (5) Jan heeft dat toen gedaan *toen-ie hier was.*
- (6) Er kan niet veel meer gedaan worden *ook al komt-ie nog.*

4. Vgl. de nadruk waarmee Paardekooper op het „werkwoordelijk” karakter van het voegwoord (het eerste deel van de begingroep in de bijzin) wijst ; *Syntaxis...*, blz. 97.

5. Verschenen als : *Principes van de Woordvolgorde in het Nederlands*, in : *Handelingen XXVIe Vlaams Filologencongres*, 1967, blz. 47-55.

6. *Syntaxis...*, blz. 87 vv. ; *Bekn. ABN-Synt.*, blz. 43.

Vooraf in zin 2, waarin deze ontleding tot gevolg heeft dat een essentieel zinsdeel als het subjeet naar de „franje” verwezen wordt, krijgen wij wel een heel zonderlinge inhoud voor het begrip „zin in engere betekenis”. Uit heel de uiteenzetting van Paardekooper blijkt dat hij zich van het probleem bewust was, en dat hij die konsekwentie op de koop toe heeft willen nemen. Zo'n omschrijving van de zin in engere betekenis als : datgene wat bestaat uit de twee essentieel werkwoordelijke delen van begin- en eindgroep, en alles wat daartussen ligt⁷, kan m.i. niet voldoen. Formeel is het allemaal wel in orde, want de auteur geeft een minutieuze beschrijving en/of opsomming van alle elementen die in de definitie voorkomen, maar anderzijds is die volledig arbitrair, doordat ze nergens aansluit bij een intuïtieve notie „zin”. Natuurlijk kan tegen die opmerking aangevoerd worden dat er nog geen bevredigende definitie van dat begrip „zin” gegeven is, maar er zal toch altijd rekening moeten worden gehouden met het idee dat de zin een geheel is, dat een aantal met elkaar verbonden funktiekategorieën veronderstelt (onderwerp, lijdend voorwerp, enz.).

Met de splitsing van Paardekoopers uitloop in een zinsstuk (het 5e van mijn beschrijving), en iets wat wij uitloop kunnen blijven noemen, komen wij dicht bij de intuïtieve notie „zin”. Tot het 5e zst. behoren dan alle woordgroepen die op de werkwoordelijke eindgroep volgen en die een essentieel deel zijn van de zin : die dus ofwel een zinsdeel zijn (vgl. zin (1) en (2)), ofwel een stuk van een zinsdeel (zoals het geval is in (3) en (4)). Het tweede geval levert weinig moeilijkheden op, maar de vraag kan rijzen : wanneer is een woordgroep die na de werkwoordelijke eindgroep komt een zinsdeel ? In dit verband kan op de mogelijkheid van de volgende proef als herkenningmiddel gewezen worden : in een mededelende hoofdzin die precies dezelfde elementen bevat als de zin waarvan uitgegaan wordt, gaan wij na of het element na de werkwoordelijke eindgroep naar de zogenaamde begingroep (het eerste zinsstuk in de alternatieve indeling) overgeheveld kan worden, uiteraard zonder dat er een ander(e) woord(groep) mag wegvallen. Ik verduidelijk even aan de hand van de zinnen (2) en (5) :

- (2)a. *Dat-ie ondanks die tegenslag toch wou komen* heeft op mij een grote indruk gemaakt.
 (5)a. *Toen-ie hier was* heeft Jan het gedaan.

Transpositie van de bijzin (met onderwerpsfunctie) naar het begin van de zin heeft in (2) geen ander gevolg dan dat „op mij”

7. Eigenlijk is dat al een systematisering van Paardekoopers opsomming.

naar de middengroep (het 3e zinsstuk) verschuift. Het feit dat de bijzin zonder meer in het eerste zst. kan worden opgenomen bewijst dat het deel uitmaakt van de kernzin. Wij rekenen het in (2) tot het 5e zst. Om in zin (5) de bijwoordelijke bepaling direkt voor het werkwoord te kunnen plaatsen is niet alleen nodig dat „Jan” naar het midden van de zin verhuist, maar bovendien ook dat het bijwoord „toen” uit de zin verdwijnt. Wel mogelijk met precies hetzelfde aantal elementen als in (5), is (5)b :

(5)b. *Toen-ie hier was*, toen heeft Jan het gedaan.

Zin (5)b bevat dus een „aanloop”. Zo'n woordgroep als in (5), die wel in de aanloop, maar niet in de begingroep (het eerste zst.) geplaatst kan worden, moet m.i. van de kernzin uitgesloten blijven. Daarop kan dan ook eventueel de term „uitloop” toegepast worden.

Volgens hetzelfde principe behoort tot de uitloop ook een toegevendende *al*-zin (vgl. zin 6), net zoals een *al*-zin aan het begin van de zin tot de aanloop mag worden gerekend: dit type van toegevendende zin wordt in het Nederlands blijkbaar niet als een zinsdeel in de kernzin geïntegreerd; in de meeste gevallen wordt hij in de kernzin zelfs niet opnieuw opgenomen door een verwijfwoord; vgl. :

(6)a. *Ook al komt-ie nog*, er kan niet veel meer gedaan worden.

Over de juiste aard van de relatie tussen kernzin en *al*-zin kan ik hier geen oordeel vellen. Een antwoord op de vragen die rijzen zal in hoge mate afhangen van de beschrijving van andere types van (bij)zinnen, zoals vergelijkende zinnen, die blijkbaar zowel tot de kernzin als tot de „franje” kunnen behoren, echter wel met een duidelijk verschil in implicatie; vgl. resp. (7)c en (7)a en b.

- (7)a. (En) *alsof het een alledaags karweitje was*, hij reed met de vrachtwagen die steile helling op.
 b. (En) *alsof het een alledaags karweitje was*, zo reed hij met de vrachtwagen die steile helling op.
 c. *Alsof het een alledaags karweitje was* reed hij met de vrachtwagen die steile helling op.

Een iets meer gedetailleerde bespreking van de „franje” volgt onder nr. 7.

3. *Het vierde zinsstuk.*

Ik stap opnieuw over naar de kernzin, en meer bepaald naar de eindgroep, die ik met een neutrale term vierde zinsstuk zou willen noemen. Eindgroep en vierde zinsstuk dekken elkaar volledig. Een

verdere onderverdeling in twee stukken lijkt mij weinig zinvol omdat die twee elkaar toch doorbreken, in Paardekooper z'n idiolekt, en in sommige andere idiolekten zeker nog veel meer; vgl. zin (8), waar „in” tussen de werkwoordelijke delen van de eindgroep geplaatst wordt:

(8) Hij heeft mij dat boek niet willen laten *inkijken*.

Wel is het natuurlijk zo dat de eindgroep zowel werkwoordelijke als niet-werkwoordelijke elementen omvat. Tot het werkwoordelijke deel behoren alle werkwoordsvormen met zuiver werkwoordelijke functie die in de zin voorkomen⁸, voorzover ze tenminste niet in het eerste zinsstuk staan. Paardekooper besteedt een groot aantal bladzijden aan de beschrijving van het werkwoordelijke deel van de eindgroep⁹, en wij mogen die beschrijving alleszins voldoende achten. Minder entoesiast kan ik zijn over de beschrijving van het niet-werkwoordelijke deel; het blijft nl. bij een opsomming van de mogelijke leden¹⁰. Dat zijn dan volgens Paardekooper:

- de niet-ww. rest (m.a.w. het „gezegde”)
- het eerste deel van een scheidbaar samengesteld werkwoord
- bepalingen van gesteldheid van het type „rood” in: „Hij verfde de deur rood”
- zn patronen met een az (bijv.: „het bos door” in: „omdat jullie direkt het bos door wilden”)
- een vraz dat vanuit de begingroep verplaatst wordt (bijv.: „op” in: „dat plan moet je niet op ingaan”)
- het onmisbare element bij sommige werkwoorden van beweging
- het niet-werkwoordelijk deel van sommige ww. uitdrukkingen.

Het is een vrij imposante lijst, waarop wel wat kritiek mogelijk is. Een deel daarvan is detailkritiek, zoals bijv. dat van „een zn patroon met een az „als deel” enkel dat achterzetsel tot de eindgroep behoort; vgl.:

(9) Hij is *dat huis* toen nog niet meteen *ingelopen*.

Maar van veel fundamenteeler aard is de vaststelling dat Paardekooper nergens aan een echt systematische beschrijving van het niet-werkwoordelijk deel van de eindgroep toekomt: het blijft bij een ad hoc-opsomming van disparate elementen, zonder enige

8. Het gaat hier m.a.w. om de dubbele werkwoordgroep; vgl. voor een uitvoeriger bespreking o.a. G. De Schutter, *De dubbele werkwoordgroep in het Nederlands*, in: *Studia Germanica Gandensia* 6 (1964), blz. 45-84; vooral blz. 45-46.

9. *ABN-Spraakkunst-Voorstudies - Tweede Deel*, Malmberg-Den Bosch, 1958, hfst. 24: *De ww eindgroep: enkele verbindingen van pv (vooral heb|ben) + andere ww-vormen*, blz. 73-130; en: hfst. 25: *De ww eindgroep: de bouw van z'n abstrakte patroon*, blz. 131-146.

10. *Bekn. ABN-Synt.*, blz. 101-110, en 157-159.

verklarende waarde, en vooral zonder de garantie dat de beschrijving daarmee volledig is. Wat dat laatste betreft rijzen er al direkt twijfels. Tot het 4e zst. behoren zeker ook het 2e element van een voornaamwoordelijk bijwoord, en het „onmisbare element” bij sommige werkwoorden van rust, vooral – maar lang niet uitsluitend – als die min of meer figuurlijke betekenis hebben ; vgl. :

(10) Hij staat nog steeds niet *op de lijst*.

(11) Hij blijft *bij zijn waandenkbeelden*.

En zo zijn er nog wel meer zinnen te bedenken waarin een woordgroep die niet in Paardekoopers lijstje vermeld wordt, toch tot het 4e zst. dient te worden gerekend. Een adekwate (dus : eenvoudige en volledige) beschrijving lijkt op het eerste gezicht wel erg moeilijk. Daarop wijst o.a. ook Paardekoopers formulering i.v.m. het onmisbare element bij „sommige” werkwoorden van beweging. Het lijkt mij een onbegonnen taak precies op te sommen over welke werkwoorden van beweging het gaat, vooral omdat het waarschijnlijk niet zozeer om verschillende klassen van bewegingswerkwoorden gaat als wel om gebruikswijzen, konstruktietypes dus ; zo bestaat er al een groot verschil naargelang de werkwoordelijke inhoud als zodanig, of in contrast met die van een ander werkwoord gezien wordt ; vgl. :

(12) Hij is vlug *naar zijn werk* gefietst.

(13) Hij kan *naar zijn werk* in een half uur fietsen (maar niet lopen).

Paardekoopers formulering is dus duidelijk niet in overeenstemming met het gebruik in het Nederlands. En voor zover ik het kan beoordelen kan elke poging tot beschrijving met inacht nemen van Paardekoopers formalisme ten slotte niet anders dan tot een cirkelredenering leiden, iets in de aard van : „De noodzakelijke bepaling van richting behoort tot de eindgroep als ze niet van de werkwoordelijke eindgroep losgemaakt kan worden”. Deze en andere inadekwate formuleringen i.v.m. de niet-werkwoordelijke eindgroep zijn m.i. enkel uit de weg te ruimen door een verruiming van de gebruikte beschrijvingsmiddelen. Wil men wel van het formalisme afstappen, dan kan in principe volstaan worden met twee regels :

– Tot het 4e zst. behoren de zogenaamde voorzetselbijwoorden¹¹, met de volgende functies : 1e deel van het scheidbaar samenge-

11. Onder voorzetselbijwoord versta ik die bijwoorden die in betekenisstructuur met voorzetsels overeenkomen : *in, op, van, onder, voor, enz., mee, af, toe, heen*. Afgezien van de vier laatste beantwoorden ze ook in vorm volledig aan het overeenkomstige voorzetsel.

stelde werkwoord, tweede deel van het gesplitste voornaamwoordelijk bijwoord, en achterzetsel. Daarbij komt nog de typische gesproken-taal-konstruktie waarop Paardekooper wijst, met „verplaatsing van het *vzaz* naar de eindgroep”¹². Voorbeelden van die vier gebruikswijzen zijn :

- (14) Hij is gisteren dan toch niet meer *mee* kunnen komen.
- (15) Je zult er later echt niet meer *op* kunnen rekenen.
- (16) Hij is die straat helemaal tot het einde *door* kunnen lopen.
- (17) Die man moet je niet *mee* proberen te redeneren.

Leden van de woordsoort „voorzetselbijwoord” maken dus op grond van hun klasstoebehooren deel uit van het 4e zst.¹³.

– Alle overige zinsdelen (en dat zijn er zoals ik gesuggereerd heb wel wat meer dan Paardekooper er opgeeft) komen in het 4e zst. terecht op basis van hun inherente relatie tot het werkwoord. De term „inherente bepaling” zou ik willen toepassen op al die zinsdelen die semantisch zo nauw bij het werkwoord aansluiten dat de woordgroep werkwoord + bepaling enkel als geheel tegenover andere werkwoorden of werkwoordgroepen geplaatst kan worden¹⁴. Ik verduidelijk dat even : In principe kan de werkwoordelijke inhoud altijd in zekere mate geïsoleerd worden van de rest van de zin. Die isolering kan bijv. gebeuren doordat het werkwoord vooraan in de zin geplaatst wordt. Daardoor wordt de samenhang t.o.v. andere zinsdelen (vooral het laatste in de „middengroep”) lossen, minder vanzelfsprekend. Vgl. :

- (18) Jan heeft gisteren die ouwe fiets *hersteld*.

De notie uitgedrukt door het werkwoord „herstellen” kan van de rest van de zin gescheiden worden. Wij krijgen dan een zin met sterke nadruk op de laatste woordgroep :

- (18)a. *Hersteld* heeft Jan gisteren *die ouwe fiets*.

Op die manier wordt aan het feit zelf dat er een herstelling heeft plaats gehad minder gewicht toegekend ; dat feit wordt min of meer als bekend voorgesteld. De nadruk komt op het objekt van

12. Vgl. voor deze konstruktie ook : A. A. Verdenius, *Een konstruktie met vooropgeplaatst praepositieel objekt*, in : *Nieuwe Taalgids* 37 (1943), blz. 71-74.

13. De voorzetselbijwoorden zijn niet de enige woorden die op grond van de klasse waartoe ze behoren in een of ander zinsstuk terechtkomen ; vgl. de persoonlijke voornaamwoorden in het 2e zst. : nr. 6.

14. Daardoor blijkt dat de „inherente bepaling” geen funktiekategorie is in de zin waarin G. A. van Es en P. P. J. van Caspel die in hun reeks *Syntaxis van het moderne Nederlands* toepassen (vgl. vooral nr. 5 : *De patronen van de zinspotente groepen – Grondtype A en zijn varianten – II*. Groningen, Rijksuniversiteit, 1971). De term „inherente bepaling” komt bij die auteurs volledig overeen met wat in P.’s terminologie het „onmisbare element” blijkt te heten.

de herstelling te liggen. Wil men bij hetzelfde bekende feit de klemtoon leggen op het tijdstip waarop het zich voorgedaan heeft, dan kan dat ook weer met vooraanplaatsing van het werkwoord en verwisseling van de elementen in de middengroep :

(18)b. *Hersteld* heeft Jan die ouwe fiets *gisteren*.

Wij zien dus dat zowel het direkt objekt als de bijwoordelijke bepaling van tijd een grote mate van zelfstandigheid tegenover de werkwoordelijke inhoud aan de dag leggen. Dat is nu bij een heleboel woordgroepen die als bepaling bij het werkwoord optreden niet het geval. Vgl. :

(19) Hij is *gisteren* erg laat *naar huis* *gegaan*.

De woordgroep „naar huis gaan” vormt blijkbaar zo’n hechte eenheid dat de verhouding tussen de betekenissen van resp. „gaan” en „naar huis” geen speciale nadruk kan krijgen. Onmogelijk is dan ook in het Nederlands : „Gegaan is hij *gisteren* erg laat naar huis”. Wel mogelijk is, als weergave van hetzelfde feit :

(19)a. *Naar huis* *gegaan* is hij *gisteren* erg laat.

Wij stellen dus vast dat bij isolering van de werkwoordelijke inhoud door vooraanplaatsing, meteen ook de bepaling mee naar het eerste zst. verhuist. Een zinsdeel als „naar huis” in de vorige zin kan een inherente bepaling genoemd worden. Als definitie stel ik voor : Een inherente bepaling is een woordgroep die (een woord dat) met het werkwoord zo’n nauwe semantische eenheid vormt dat de relatie tussen het werkwoord en die bepaling in de zin niet speciaal op de voorgrond kan komen. Als herkenningmiddel kan de pas beschreven proef gelden : de inherente bepaling moet het werkwoord vergezellen als dat naar het eerste zst. verplaatst wordt¹⁵. De term inherente bepaling wordt dus niet gereserveerd voor woordgroepen met een bepaalde functie (bijv. bijw. bep. van richting of plaats). Ook de adjektivische aanvulling bij het zogen. koppelwerkwoord of bij andere verba als *duren*, *gaan*, enz. hoort erbij. En ook het substantief als aanvulling bij sommige werkwoorden, bijv. *afscheid*, *deel* bij *nemen*, *heimwee* bij *hebben*, enz.¹⁶

15. Wel mogelijk is dat de inherente bepaling alleen in het eerste zst. terecht komt ; vgl. : „Naar huis is hij toen al vroeg *gegaan*”, „Op hebben ze die wijn zeker niet *gedronken*”. Er ontstaat dan geen isolering tussen ww. en bep. : de twee zinnen zijn in dezelfde omstandigheden bruikbaar als bijv. „Naar huis *gegaan* is hij toen al vroeg” en : „*Opgedronken* hebben ze die wijn zeker niet”.

16. Het is juist bij de onbepaalde substantiefgroep (ook wel bij het onbepaald vnw.) wel eens moeilijk de voorgestelde proef toe te passen omdat de relatie tussen de inhoud van werkwoord en onbepaalde nominale groep vaak enkel in negatieve

De tweede regel voor het niet-werkwoordelijke deel van de eindgroep kan nu dus luiden : het 4e zst. bevat alle zinsdelen die inherent met het werkwoord verbonden zijn.

Om tot een dergelijke eenvoudige regel te kunnen komen moet men natuurlijk wel bereid zijn rekening te houden met de semantische komponent van het taalsysteem.

4. *Het derde zinsstuk.*

Paardekoopers middengroep stemt grosso modo overeen met het 3e zst. van mijn eigen indeling. In de grond komt de behandeling van dit stuk er bij Paardekooper op neer dat hij illustreert hoeveel werk er nog gedaan moet worden¹⁷. Waarschijnlijk zal het trouwens niet zo best lukken met de principes van paradigmatic en syntagmatic een beschrijving te geven van de meer dan ingewikkelde relaties die tussen de verschillende delen van de middengroep bestaan, en die de woordvolgorde (mede) bepalen. Voorbeelden van dergelijke ingewikkelde structuren zijn in overvloed te vinden in het werk van E. Nieuwborg¹⁸.

Ter verklaring van de woordvolgorde in de zin stelt deze auteur de hypotese op van een semantische stratifikatie : met uitzondering van de persoonsvorm en – uiteraard – van de eerste woordgroep in de zin, dient elke woordgroep als „tema” voor het „propos” dat bestaat uit de informatie vervat in alle voorafgaande zinsdelen¹⁹. De auteur demonstreert de gegrondheid van die hypotese m.i. ook overtuigend, tenminste voor wat de delen betreft die t.o.v. elkaar in het 3e zst. (de middengroep) staan. Het lijkt mij trouwens een typisch kenmerk van de middengroep dat de zinsdelen die ertoe behoren (en enkel die) t.o.v. elkaar volgens het genoemde principe gerangschikt worden. Het principe geldt niet t.o.v. de leden van het eerste en die van het tweede zst. Ook Nieuwborgs vraag hoe het komt dat de stratifikatie geen verklaring biedt voor „de vaste plaats van de persoonsvorm” in de mededelende hoofdzin²⁰, moet in dit licht gezien worden.

Het gemakkelijkst en het overtuigendst is de niet-toepasbaarheid van de semantische stratifikatie op de rest van de zin te illustreren

zinnen sterk gekontrasteerd kunnen worden ; om bij de onbepaalde nominale groep als aanvulling uit te maken of die tegelijk een inherente bepaling vormt, is dikwijls nodig dat de zin eerst negatief gedacht wordt ; vgl. : „Hij heeft een boek gelezen” – „Gelezen heeft-ie toen zeker geen boek”.

17. Vgl. *Syntaxis...*, blz. 117-118.

18. E. Nieuwborg, *De distributie van het onderwerp en het lijdend voorwerp in het huidige geschreven Nederlands in zijn A.B.-vorm*. Plantyn, Antwerpen, s.d. (1968).

19. E. Nieuwborg, *De distributie...*, blz. 497-500.

20. E. Nieuwborg, *De distributie...*, blz. 498.

aan de hand van het tweede zinsstuk (het tweede deel van de begingroep). In nr. 6 wordt betoogd dat ook een substantiefgroep gevolgd door een of meer van de woorden die obligaat tot dat zst. behoren, in het tweede zinsstuk staat. Nu mogen wij wel veronderstellen dat elk subjekt van een bepaalde formele klasse in principe in elke zin op dezelfde manier aan de semantische stratifikatie deelneemt. Ter illustratie daarvan de zinnen onder (20) en (21) :

- (20)a. Toen kwam na veel aandringen *je broer* uiteindelijk ook maar kijken.
 b. Toen kwam na veel aandringen uiteindelijk *je broer* ook maar kijken.
 c. Toen kwam *je broer* na veel aandringen uiteindelijk ook maar kijken.
- (21)a. Dat heeft na veel aandringen *je broer* uiteindelijk ook maar gezegd.
 b. Dat heeft na veel aandringen uiteindelijk *je broer* ook maar gezegd.
 c. Dat heeft *je broer* na veel aandringen uiteindelijk ook maar gezegd.

De variatiemogelijkheden geïllustreerd door (20) en (21) bewijzen dat in ieder geval transitiviteit of intransitiviteit van het werkwoord geen invloed heeft op de verplaatsbaarheid van het subjekt, dat dus het subjekt van een transitief werkwoord in principe op dezelfde manier aan de stratifikatie deelneemt als dat van een intransitief. Toch zien wij dat in zin (22), die precies dezelfde elementen bevat als (21), het subjekt t.o.v. de bijwoorden in de zin plaatsvast wordt :

- (22) Gezegd heeft *je broer* het na veel aandringen uiteindelijk ook maar.

Onaanvaardbaar is bijv. : „Gezegd heeft na veel aandringen *je broer* het uiteindelijk ook”. De niet-toepasbaarheid van de semantische stratifikatie in (22) is uitsluitend te verklaren uit het feit dat dit typische kenmerk van het derde zst. door een belangrijker principe opgeheven wordt : het feit dat het tweede zinsstuk maar in heel beperkte mate voor zogenaamde bijwoordelijk bepalingen openstaat.

De afwezigheid van andere plaatskategorieën dan vormonderwerp, lijdend voorwerp, (niet-omschreven) meewerkend voorwerp en het „voltooid deelwoord als bijwoord gebruikt”²¹ t.o.v. elkaar, in het derde zst. wordt ook door Paardekooper als een typisch kenmerk van de middengroep gekonstateerd²².

21. Vgl. *Syntaxis...*, blz. 115-117.

22. Vgl. *Syntaxis...*, blz. 117-118.

5. *Het eerste zinsstuk.*

Veel aandacht verdient nog de begingroep van Paardekooper z'n indeling, die nog eens opgesplitst wordt in :

- een eerste deel, dat alles omvat tot en met het plaatsonderwerp.
- een tweede deel, dat enkel doffe voornaamwoorden in objekts-functie omvat ²³.

Daartegenover stel ik een indeling voor eveneens in twee zin-stukken, maar dan zo dat het onderwerp tot het tweede stuk gerekend wordt (behalve uiteraard als het in de hoofdzin voor de persoonsvorm staat). Waarom nu dat onderscheid ? Er is daarvoor een geheel van redenen dat ik kort zal proberen te schetsen.

De voornaamste, eigenlijk de enige reden waarom Paardekooper het onderwerp tot het eerste deel van de begingroep wenst te rekenen is het oude en gevestigde idee dat onderwerp en werkwoord een onverbreekelijke eenheid vertonen. De relatie subjekt-predikaat (met het werkwoord als kern van het predikaat) wordt als het voornaamste zinsvormende principe aanvaard door de traditionele grammatici ²⁴, en ook door de meeste strukturalisten ²⁵. Het dient bovendien, door de fundamentele herschrijffregel $S \rightarrow NP + VP$, als basis voor het Chomskyaanse model van een transformationeel-generatieve grammatika. Enkel heel sporadisch, en nog wel in heel recente tijd, is aangaande het fundamentele karakter van de subjekt-predikaat-relatie enige twijfel ontstaan. De bekendste nieuwlichter op dit terrein is C. J. Fillmore met zijn case-grammar ²⁶, die ook het subjekt als oppervlaktekategorie uit een diepere „naamval” ontwikkelt. Het voordeel van zo'n relativering van de rol van het subjekt in de zin is, dat die funktiekategorie zelf gemakkelijker te omschrijven is. Ik beperk mij hier tot een formele omschrijving van het onderwerp als dat zinsdeel dat bij vervanging door een dof persoonlijk voornaamwoord (bijv. *het*) in de mededelende hoofdzin direkt voor de persoonsvorm kan staan. Een eigenlijke funktiebeschrijving van het zinsdeel subjekt valt buiten het bestek van dit artikel.

Uitgaande van het traditionele idee dat het onderwerp met het werkwoord een onverbreekelijke eenheid vormt, onderscheidt Paar-

23. Zo althans wordt het voorgesteld in *Bekn. ABN-Synt.*, blz. 38. Zie daarover meer onder nr. 6.

24. Vgl. o.a. Den Hertog, *Nederlandsche Spraakkunst*, W. Versluys, Amsterdam, 1903 : 1e stuk, blz. 30.

25. Voor het Nederlands o.a. : A. W. de Groot, *Structurele syntaxis*, Servire, Den Haag, s.d.², blz. 96-97 ; en : H. F. A. van der Lubbe, *Woordvolgorde in het Nederlands*, Van Gorcum, Assen, 1958, blz. 65.

26. O.a. C. J. Fillmore, *Lexical entries for verbs*, in : *Foundations of Language* 4 (1968), blz. 373-393 ; en : *The case for case*, in : *Universals in Linguistic Theory*, ed. by E. Bach & R. T. Harms, New York, 1968, blz. 1-88.

dekoopert drie vormen van onderwerp: plaats-, vorm- en getalsonderwerp²⁷. Uit de niet erg duidelijke omschrijvingen bij Paardekoopert blijken de volgende verschillen tussen de categorieën:

– het *plaatsonderwerp* is het zinsdeel dat in de hoofdzin onverbreekelijk met het werkwoord verbonden is. Dat kan het bijwoord *er* zijn, ofwel het zinsdeel dat traditioneel onderwerp heet. Voorbeelden zijn:

(23) Misschien komen *er* morgen een paar mensen.

(24) Misschien komen *ze* morgen.

(25) Misschien komen *onze vrienden* het halen.

Noch *er*²⁸, noch *ze*, noch *onze vrienden* kunnen door welk zinsdeel ook van de persoonsvorm gescheiden worden. Natuurlijk geeft deze omschrijving weer aanleiding tot hetzelfde type van cirkelredenering die ik in verband met het niet-werkwoordelijk deel van het 4e zst. (de eindgroep) al aangeklaagd heb: de genoemde zinsdelen zijn plaatsonderwerp omdat ze niet van het eerste deel van de begingroep te scheiden zijn; ze zijn lid van dat eerste zst. omdat ze plaatsonderwerp zijn.

– het *vormonderwerp* is synoniem met wat in de traditionele grammatika onderwerp heet: het is het zinsdeel dat bij vervanging door een onbetoonde persoonlijk voornaamwoord noodzakelijk plaatsonderwerp wordt. De volgende zinnen bevatten dus telkens een vormonderwerp:

(26) Gisteren is dus *je vriend* eindelijk teruggekomen.

(27) Misschien is er gisteren toch weer *een ongeluk* gebeurd.

(28) Er bleek uit *dat hij zich vergist had*.

– het *getalsonderwerp* ten slotte is het zinsdeel dat in vorm overeenkomt met de persoonsvorm van het werkwoord (dat m.a.w. die persoonsvorm bepaalt). Dat kan dus weer hetzelfde zijn als plaats- en/of vormonderwerp, maar het kan ook de aanvulling zijn bij het zogenaamde koppelwerkwoord:

(29) Dat zijn *kooplui*.

(30) Dat ben *ik*.

27. *Bekn. ABN-Synt.*, blz. 56-57.

28. *Er* wordt vrij algemeen als een „plaatsonderwerp” of als „leeg” zinsformans beschouwd; vgl. o.a. G. Bech, *Ueber das niederländische Adverbial pronomem er*. Nordisk Sprog- og Kulturforlag, Kopenhagen, 1952; blz. 13-16, die een overzicht geeft van het probleem. Het is echter heel goed mogelijk het bijwoord *er* ook met deze functie als een bijwoordelijke bepaling van omstandigheid sui generis te beschouwen (waarbij *er* de direkte aanduiding is van het ruimst mogelijke situatiegeheel waarin het geprediceerde wordt geïntegreerd). Enkel zo zijn een groot aantal eigenaardigheden i.v.m. het gebruik van *er* (o.a. de weglaatbaarheid in sommige zinnen) te verklaren.

Heel die nogal omslachtige redenering vindt haar uitgangspunt in de noodzaak om een afdoende omschrijving te vinden voor het eerste deel van de begingroep zoals Paardekooper dat ziet. Het eerste deel van de begingroep bestaat dan uit een of meer zinsdelen, variërend volgens het zinstype, + (eventueel) het „plaatsonderwerp”²⁹.

Wij kunnen nu overstappen naar de kern van de zaak. Indirekt blijkt uit de pas gegeven omschrijving *waarom* er een onderscheid dient te worden gemaakt tussen eerste en tweede zst. (eerste en tweede deel van de begingroep). Het aantal en de aard van de woordgroepen die in het eerste stuk terecht kunnen, worden immers gedikteerd door de aard van de zin³⁰, m.a.w. aan het eerste zinsstuk is te zien of wij met een mededelende of vragende hoofdzin, een bevelzin, een bijzin of een zogenaamde „beknopte bijzin” te maken hebben. En dat is nu precies de hoofdreden om het „plaatsonderwerp” uit het eerste zinsstuk te weren. Geen enkel zinstype vereist immers de aanwezigheid van een „plaatsonderwerp”. Wel is het zo dat een enkel type, nl. de beknopte bijzin, gekenmerkt wordt door het feit dat het nooit een subjezt kan bevatten. Maar ook voor de beschrijving van die beknopte bijzin hoeven wij niet het bestaan van een „plaatsonderwerp” in andere types te postuleren. De beknopte bijzin is genoeg gekarakteriseerd door het feit dat hij helemaal geen eerste zinsstuk kan hebben, of juist geformuleerd: dat het eerste zinsstuk noodzakelijk leeg is. Alle overige types van zinnen (ook de bevelzin, bijv.: Kom jij het maar halen) *kunnen* een plaatsonderwerp vertonen, maar bij alle kan dat onderwerp onmiddellijk voor of achter het werkwoord even goed ontbreken. Het is dus voor de beschrijving zeker veel economischer een eerste zinsstuk te poneren waarin enkel die elementen opgenomen zijn die nodig *en* voldoende zijn om het zinstype te helpen identificeren. Dat blijken dan te zijn:

- *Mededelende hoofdzin*: een willekeurig zinsdeel (voor zover het geen vragend woord is of er geen bevat) + persoonsvorm van het werkwoord.
- *Leemtevraag*: een willekeurig zinsdeel (voor zover het een vragend woord is of er een bevat) + persoonsvorm van het werkwoord.
- *Ja/neen-vraag*³¹: persoonsvorm van het werkwoord.
- *Bevelzin*: imperatiefvorm van het werkwoord.
- *Bijzin*: het woord (de woordgroep) waardoor de aard van de

29. Vgl. *Syntaxis...*, blz. 88-90.

30. Vgl. *Syntaxis...*, blz. 118-119.

31. Bij de *ja/neen-vraag* sluit direkt de aansporing aan, die er eigenlijk enkel in intonatie van verschilt.

bijzin bepaald wordt (betrekkelijk voornaamwoord, allerlei voegwoorden, enz.).

– „*Beknopte bijzin*“ : geen enkel element ³².

Paardekoopters voorstel om het „plaatsonderwerp“ bij het eerste zinsstuk te integreren stuit dus op twee bezwaren : ten eerste is dat een begrip dat enkel op basis van de integratie in het eerste zinsstuk te definiëren is (wat tot een ongewenste cirkelredenering leidt) ; van meer belang nog is de vaststelling dat de beschrijving van de diverse zinstypes onnodig gekompliceerd wordt, doordat voor 5 van de 6 aan de leden van het eerste zst. telkens het plaatsonderwerp als *mogelijk* optredende categorie toegevoegd moet worden.

6. *Het tweede zinsstuk.*

Ten slotte blijft van de kernzin nog enkel het tweede zinsstuk over. In hoeverre dat al of niet met Paardekoopters z'n tweede deel van de gegingroep korrespondeert is deels wel, deels ook niet met zekerheid uit te maken. In ieder geval behoren zowel tot het „2e zst.“ als tot het tweede deel van de begingroep alle „doffe“ objektspronomen. Uit zijn eerste beschrijving blijkt dat Paardekoopters ook „allerlei“ andere voornaamwoorden daartoe rekenende ³³ : de „zelfstandig gebruikte“ aanwijzende en persoonlijke voornaamwoorden. Bovendien nog *zich* en *er*. Maar van die andere voornaamwoorden is in de *Bekn. ABN-Synt.* geen sprake meer ³⁴. Mogelijk gaat het hier om een onnauwkeurigheid.

Met de oorspronkelijke visie van Paardekoopters kan ik het hier eens zijn, hoewel er een kleine correctie aangebracht mag worden i.v.m. de „volle“ pronomenvormen (*haar, mij, hém, ons, zij, zich*, enz.). Als die direkt bepaald worden door een woord als *zelf, alleen, beiden, allemaal*, m.a.w. als ze samen met een van die woorden een ondoordringbaar geheel vormen, dan worden ze behandeld zoals de substantiefgroepen en de onbepaalde pronomina, en kunnen ze dus ook in het 3e zst. terecht. Vgl. :

(31) Toen hebben ze het ten slotte *ons allemaal* meegedeeld.

(32) Toen is na veel aandringen *bijzelf* maar gegaan.

32. Paardekoopters beschouwt de woorden *om, met, door, zonder, na, alvorens*, waarmee beknopte bijzinnen verbonden kunnen zijn, als voegwoorden (vgl. *Bekn. ABN-Synt.*, blz. 122-123). Om verschillende redenen kan in dit geval m.i. beter van voorzetsels gesproken worden, die samen met de „beknopte bijzin“ een voorzetselgroep vormen. Wil men P. z'n opvatting aanhouden, dan moet natuurlijk geponeerd worden dat de beknopte bijzin als eerste stuk *eventueel* een „voegwoord“ van het type *om, met*, enz. bevat.

33. *Syntaxis...*, blz. 90.

34. Vgl. *Bekn. ABN-Synt.*, blz. 156-157.

Hetzelfde geldt ook van het reflexief gebruikte doffe pronomen in combinatie met *zelf*; vgl.:

(33) Toen heb ik na veel aandringen *mezelf* maar kandidaat gesteld.

Laten wij die speciale woordkombinaties buiten beschouwing, dan mag gesteld worden dat de persoonlijke, aanwijzende en reflexieve voornaamwoorden en het woord *er* in alle mogelijke functies („repletief” woord, eerste deel van een voornaamwoordelijk bijwoord, „partitief voornaamwoord” en bijwoord van plaats) *als zodanig* van het tweede zst. deel uitmaken.

De onderlinge volgorde van de pronomina verschilt sterk naargelang van de dialektische, blijkbaar in sommige opzichten zelfs van de idiolektische schakering van het Nederlands. In een artikel van 1970 heb ik twee dergelijke systemen tegenover elkaar geplaatst: een „genormeerd” AN-systeem³⁵, en dat van een groot aantal West- en Oostvlaamse dialecten³⁶.

a. Het algemeen Nederlandse regelsysteem:

1. „Repletief” *er*.
2. Het subjektspronomen.
- 3.a. De „doffe” objectsvormen van het persoonlijk voornaamwoord³⁷. (LV komt voor MV).
- b. *Er* in partitief gebruik.
- 4.a. De overige pronomina met objectsfunctie.
- b. *Er* als eerste deel van een gescheiden voornaamwoordelijk bijwoord.

Noot: de onderscheiding in a- en b-deel onder 3 en 4 dient zo gelezen te worden: *er* volgt normaal op de woorden genoemd in het respectieve a-deel, maar het wordt er ook wel eens voor geplaatst.

b. West- en Oostvlaams:

1. Alle „doffe” vormen.
 - a. „Repletief” *er* of het persoonlijk voornaamwoord als onderwerp.
 - b. LV.
 - c. *Er* in alle andere functies.
 - d. MV.

35. Daarbij is rekening gehouden met B. van den Berg, *Bijdragen tot de Syntaxis van het Nederlands IV*, in: *De Nieuwe Taalgids*, 60 (1967).

36. Voorbeelden worden gegeven in: G. De Schutter, *Pronominale problemen in de syntaxis van de Zuidnederlandse dialecten*, in: *Taal en Tongval*, 22 (1970), blz. 151-182; vgl. voor het AN: blz. 162-163; voor diverse Zuidnederlandse dialecten: blz. 165-180.

37. Eigenaardig genoeg wordt ook het reflexieve *zich* in dit opzicht als een „doffe” vorm behandeld.

2. Alle volle vormen.
 - a. Onderwerp.
 - b. LV of MV (niet nader te bepalen).

Uit de konfrontatie van de twee systemen blijkt dat de absolute voorkeur in het AN om het subjezt direkt bij de persoonsvorm te laten aansluiten eerder toevallig is : in een groot aantal Nederlandse dialekten kan elke doffe vorm aan het onderwerp voorafgaan³⁸. Dit is een duidelijk argument te meer om ook het onderwerpspronomen (zelfs als dat een doffe, „enklitische” vorm is) tot het 2e zst. (2e deel van de begingroep) te rekenen, dat daarmee als een typisch „pronominaal” zinsstuk gekarakteriseerd is.

Tot het 2e zst. reken ik ook de substantiefgroep en het onbepaald voornaamwoord met subjektsfunctie (heel uitzonderlijk ook wel eens zo'n woordgroep met objektsfunctie), voor zover die door een van de boven genoemde pronomina gevolgd wordt. Ook de regels voor de plaatsing van het substantivische subjezt in 2e of 3e zst. blijken sterk regionaal te verschillen³⁹. In het AN hangt de aanvaardbaarheid van zinnen met het subjezt in het 3e zst. blijkbaar in sterke mate af enerzijds van de formele categorie (bepaalde - onbepaalde substantiefgroep, e.d.) van het onderwerp, anderzijds (vooral) van de semantische inhoud van het zinswerkwoord. Tot een vaste regel kunnen wij voorlopig niet komen⁴⁰. Voorbeelden met het subjezt in het 3e zst. zijn :

- (34) Toch is mij toen *dat tekort* niet direkt opgevallen.
- (35) Toen bereikten ons plotseling *de eigenaardigste berichten*.
- (36) Er volgden hem *een groot aantal mensen*.

7. De „franje”.

Niet in de voorgestelde verdeling van de zin in vijf zinsstukken opgenomen zijn de volgende woordgroepen :

- a. „Verduidelijkende toevoegingen” bij woord(groep)en die in de kernzin zijn opgenomen ; vgl. :

- (37) *Toen hij hier nog werkte*, toen kwam hij geregeld aanlopen.
- (38) Hij heeft het je waarschijnlijk nooit gegeven, *dat boek*.

38. Een kleine groep dialekten in het noorden van Oost-Vlaanderen laten zelfs „enklitisch” 'n met subjektsfunctie op het doffe objektspronomen volgen ; vgl. G. De Schutter, *Pronominale problemen...*, blz. 182, noot.

39. Vgl. F. K. M. Mars, *Syntactische Brabantismen ?*, in : *De Nieuwe Taalgids*, 63 (1970), blz. 33-38 ; en G. De Schutter, *Pronominale Problemen...*, blz. 159-162.

40. Vgl. M. van de Velde, *De structuur van de zin in het Nederlands en het Duits*, in : *Studia Germanica Gandensia*, 12 (1970), blz. 179-218 ; vooral blz. 194-197.

b. Bepaalde types van zinnen (vaak hoofdzinnen naar de vorm), die in een duidelijke afhankelijkheidsrelatie tot een voorafgaande of volgende zin staan ⁴¹; vgl. :

- (39) *Mocht er iemand naar me vragen*, ik ben vanavond thuis.
- (40) *Hoe hij ook zijn best deed*, vooruit kwam hij niet.
- (41) Hij komt vast niet, *ook al heeft-ie tijd*.
- (42) *Alsof-ie nog niet genoeg doorstaan had*, toen werd zijn vrouw ook nog ernstig ziek.

c. De interjektiviteit ; vgl. :

- (43) *Wel* daar had ik nog niet aan gedacht.
- (44) Dat had je niet gedacht *bé*.

d. Een nominale groep als aanspreking :

- (45) *Jij daar*, kom eens hier.
- (46) Kom jij maar eens hier *Jan*.

e. Het nevenschikkend voegwoord (*en, of, maar, doch, want*) ; vgl. :

- (47) *En* de boer ploegde voort.
- (48) *Maar* dat heb ik je toch al meer dan eens gezegd !

f. Het zogenaamde voegwoordelijk bijwoord ⁴²; vgl. :

- (49) Ik had het hem zo goed op het hart gedrukt *nochtans*.
- (50) *Immers*, je kunt morgen meteen meerijden.

Al deze woord(groep)en onttrekken zich aan de boven beschreven indeling, en kunnen dus niet tot de kernzin zelf gerekend worden. Zelfs het poneren van een aan- en uitloop, die niet beperkt zijn tot woordgroepen van het eerste type, (Paardekooper reserveert inderdaad de term aanloop, in tegenstelling met uitloop, tot die woordgroepen waarvan de inhoud door een verwijswaard in de kernzin opgenomen wordt), kan niet alle problemen oplossen : met uitzondering van het nevenschikkend voegwoord, dat in het Nederlands tot het absolute zinsbegin ⁴³ beperkt is, zijn alle onder a tot f bedoelde woord(groep)en in de mededelende hoofdzin niet alleen voor en achter de kernzin mogelijk, maar ook in de kernzin zelf, waar ze tussen de zinsstukken in geplaatst kunnen worden, maar bovendien ook de „eenheid" binnen het zinsstuk

41. Vgl. G. F. Bos, *Het probleem van de samengestelde zin*, Mouton, Den Haag, 1964, blz. 189-208.

42. Voor een definitie en beschrijving, vgl. J. Reynaert, *Voegwoordelijke bijwoorden in hedendaags betogend proza*, in : *Studia Germanica Gandensia*, 12 (1970), blz. 7-24.

43. Bedoeld is : de zin in ruimere betekenis.

kunnen doorbreken. Vgl. de volgende zinnen, waarin het eerste zinsstuk schijnbaar drie elementen bevat :

(51) (En) precies die morgen *bé* heeft-ie het gedaan.

(52) Jan *immers* had het pakje al lang mee naar huis genomen.

Er komen hier nog heel wat meer problemen bij kijken, zoals o.a. welke plaats de diverse types t.o.v. de kernzin of delen daarvan kunnen innemen ; daar kunnen in principe heel wat verschillen tussen de types optreden ; vgl. de plaats t.o.v. het substantivische subjekt in het tweede zinsstuk in (53) en (54), met resp. een interjektie en een voegwoordelijk bijwoord :

(53) Toen heeft die man *bé* het er voor de zoveelste keer opgezet.

(54) Toen heeft *dus* die man het er voor de zoveelste keer opgezet.

Een moeilijkheid is bovendien dat sommige types (o.a. de *alsof*-zin, waarover in nr. 2, n.a.v. zin (7) gehandeld is ; ook het voegwoordelijk bijwoord), ook als „zinsdeel” van de kernzin zelf deel kunnen uitmaken. Het is wel onmogelijk, als zo'n woord-(groep) in het 3e zst. voorkomt, uit te maken of het al of niet tot de kernzin behoort. Meer dan academisch belang heeft die vraag trouwens ook niet : voor de beschrijving verdient het zeker aanbeveling dergelijke woord-(groep)en maar meteen als delen van de kernzin te beschrijven : vooral het voegwoordelijk bijwoord is blijkbaar gevoelig voor de semantische stratifikatie die de woordvolgorde in het derde zst. beheerst ; vgl. :

(55)a. Volgens mij had *immers* Jan het pakje op dat ogenblik al lang mee naar huis genomen.

b. Volgens mij had Jan *immers* het pakje op dat ogenblik al lang mee naar huis genomen.

c. Volgens mij had Jan het pakje *immers* op dat ogenblik al lang mee naar huis genomen.

d. Volgens mij had Jan het pakje op dat ogenblik *immers* al lang mee naar huis genomen.

Over een en ander moet nog heel wat onderzoek gebeuren. Voorlopig kunnen wij stellen dat een vrij groot aantal woord-(groep)en zich aan de regelmatige indeling van de zin in 5 zinsstukken (kunnen) onttrekken, en dat die afwijkende plaatskenmerken niet (alleen) door het aanvaarden van een aan- en uitloop te beschrijven zijn.

Het valt wel op dat alle bedoelde woord-(groep)en tot een „interpreterende” laag behoren : ze geven aan welke persoon of zaak in een of ander zinsdeel precies bedoeld wordt, tot wie de mededeling gericht is, welke plaats de mededeling in een ervaringsgeheel tegenover andere feiten of gegevens bezet, e.d. Of daarin

de reden moet worden gezocht van de afwijkende behandeling ervan, kan pas na verder onderzoek geaffirmeerd of ontkend worden.

8. *Besluit.*

De kritiek die ik hier geformuleerd heb betreft heel verschillende aspecten. Afgezien van de detailkritiek, die misschien nog wel wat overvloediger had kunnen zijn, betreffen de opmerkingen :

- a. het onvoldoende inspelen op intuïtieve noties, zoals blijkt uit Paardekoopers onderscheid tussen zin in ruimere en zin in engere betekenis.
- b. het praktisch totaal negeren van semantische aspecten als – op zijn minst gezegd – medebepalende factoren in het taalgebeuren. Een direkt gevolg van die bewuste beperking die Paardekooper zich oplegt, is de onvermijdelijkheid van cirkelredeneringen, waarbij datgene wat bewezen moet worden en datgene wat als bewijsmateriaal wordt aangevoerd, identiek zijn (vgl. de redenering over het niet-werkwoordelijke deel van het 4e zst., en over het „plaatsonderwerp”).
- c. het feit dat Paardekooper zich bij zijn beschrijvingen niet genoeg laat leiden door de principes van beschrijvingseconomie en adekwaatheid (vgl. de bouw van het eerste zst., en wat over de „aanloop” en „uitloop” gezegd is).

Bijlage – Bibliografie.

In de volgende lijst worden, chronologisch⁴⁴ geordend, de titels van werken of artikels opgesomd die geheel of voor een groot gedeelte, aan de Nederlandse zinsbouw gewijd zijn. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan „afwijkingen” in Nederlandse dialecten. Vaak kunnen die immers het inzicht in problemen van de algemene taal vergemakkelijken. De bibliografie omvat dan ook die werken die een belangrijk dialectverschijnsel behandelen, eventueel in zijn geografische verspreiding.

Op elke titelbeschrijving volgt een kode die het onderwerp van de studie aangeeft; de volgende mogelijkheden worden onderscheiden :

A. Behandelt algemene problemen.

1. I.v.m. de zinsstructuur zelf, m.a.w. over de principes die aan de zinsbouw ten grondslag liggen.
2. I.v.m. meer dan een probleem, of met een probleem dat niet tot een enkele zinsstuk beperkt blijft.

B. Behandelt een specifiek probleem van een enkel zinsstuk.

1. De „aanloop” en het eerste zinsstuk (o.a. ook studies over het verschil tussen beide).
2. Het tweede zinsstuk.
3. Het derde zinsstuk.
4. Het vierde zinsstuk.
 - a. Uitsluitend i.v.m. de werkwoordelijke konstituent.
 - b. I.v.m. de niet-werkwoordelijke konstituent (o.a. ook over de plaats daarvan tegenover de werkwoordelijke delen).
5. Het vijfde zinsstuk en de „uitloop”.

1. Bouman, A. C., *Over ongemotiveerde inversie*. In : *Nieuwe Taalgids*. 16 (1922), blz. 65-76. (A.2)
2. Overdiep, G. S., *Over woordschikking in modern proza*. In : *Stilistische Studiën*, II, Leiden, 1927. (A.2)
3. Langeveld, M. J., *De zogenaamde „tussenwerpsels”*. In : *Nieuwe Taalgids*. 25 (1931), blz. 279-283. (A.2)
4. Overdiep, G. S., *Syntaxis en dialectstudie II*. In : *Onze Taaltuin*. 1 (1932-33), blz. 46-52. (B.4.a.)
5. Overdiep, G. S., *Inversie in den hoofdzin*. In : *Onze Taaltuin*. 5 (1936), blz. 161-165. Later opgenomen in *Syntaxis en Stilistiek*. (1948), blz. 121-125. (B.1)
6. Verdenius, A.A., *Over de volgorde van twee verbonden infinitieven*. In : *Nieuwe Taalgis*. 31 (1937), blz. 92-96. (B.4.a)

44. Vermeld is steeds de laatste mij bekende druk. Artikels of boeken die uit hetzelfde jaar dateren worden alfabetisch op naam van de auteur geklasseerd.

7. Verdenius, A. A., *Een constructie met vooropgeplaatst praepositioneel objekt*. In : *Nieuwe Taalgids*. 37 (1943), blz. 71-74. (B.1)
8. Haeringen, C. B. van, „Tangconstructies” en reacties daarop. In : *Nieuwe Taalgids*. 40 (1947), blz. 1-7. (A.1)
9. Berg, Barend van den, *De plaats van het hulpwerkwoord in de voltooide tijden in de Nederlandse bijzin*. In : *Taal en Tongval*. 1 (1949), blz. 155-165. (B.4.a)
10. Berg, Barend van den, *De zinsbouw in het Nederlands*. In : *Nieuwe Taalgids*. 42 (1949), blz. 120-124 ; en blz. 205-209. (A.1)
11. Overdiep, G. S., *Stilistische Grammatica*. Tweede druk bezorgd door G. A. van Es. Zwolle, Tjeenk Willink, 1949. (A.2)
12. Meeussen, A. E. en Vanacker, V. F., *De dubbele werkwoordgroep*. In : *Nieuwe Taalgids*. 44 (1951), blz. 36-50. (B.4.a)
13. Paardekooper, P. C., *Syntagma's van het type ge moet gij + het, er. Met een kaart*. In : *Land van mijn hart, Brabantse Feestbundel voor Mgr. Th. J. A. J. Goossens*, 1952, blz. 64-69. (B.2)
14. Pauwels, Anita, *De plaats van hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Nederlandse bijzin*. Deel I : tekst ; deel II : kaarten. Leuven, Symons, 1953, 268 blz., 17 kaarten. (B.4.a)
15. Hellinga, W. Gs. en J. du P. Scholtz, *Structuurvergelijking tussen Nederlands en Afrikaans*. In : *Taal en Tongval*. 6 (1954), blz. 101-104. (B.4.a)
16. Paardekooper, P. C., *Syntaxis, Spraakkunst en Taalkunde*. Den Bosch, Malmberg, 1955. (A.1)
17. Pauwels, J. L., *De plaats van vervoegd hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Nederlandse bijzin*. In : *Versl. Meded. Kon. Vlaamse Academie*. 1956, blz. 41-44. (B.4.a)
18. Lubbe, H. F. A. van der, *Woordvolgorde in het Nederlands. Een synchrone structurele beschouwing*. Assen, Van Gorcum, 1958. (A.2)
19. Ostendorf, M. A. F., *De tangconstructie als syntactisch stramien*. In : *Nieuwe Taalgids*. 51 (1958), blz. 139-144. Later opgenomen in : Hoogteijling, *Taalkunde in artikelen*, blz. 328-333. (A.1)
20. Paardekooper, P. C., *ABN-Spraakkunst – Voorstudies – Tweede Deel*. Den Bosch, Malmberg, 1958. (B.2)
21. Michels, L. C., *Op de grens van copula en hulpwerkwoord*. In : *Taal en Tongval*. 11 (1959), blz. 206-212. Later opgenomen in : Hoogteijling, *Taalkunde in artikelen*, blz. 224-230. (B.4.b)
22. Brachin, Pierre, *Een buitenlander vraagt – en krijgt antwoord*. In : *Nieuwe Taalgids*. 53 (1960), blz. 166-170. (B.4.b)
23. Merckens, P. J., *De plaats van de persoonsvorm : een verwaarloosd code-teken*. In : *Nieuwe Taalgids*. 53 (1960), blz. 248-254. Later opgenomen in : J. Hoogteijling, *Taalkunde in artikelen*, blz. 231-237. (B.1)
24. Droste, F. G., *Terminologische moeilijkheden bij „de zin”*. In : *Nieuwe Taalgids*. 54 (1961), blz. 11-16. Later opgenomen in : Hoogteijling, *Taalkunde in artikelen*, blz. 186-191. (A.1)

25. Merckens, P. J., *Zijn dat kooplieden of zijn kooplieden dat?* In : *Nieuwe Taalgids*. 54 (1961), blz. 152-154. Later opgenomen in : Hoogteijling, *Taalkunde in artikelen*, blz. 246-248. (B.2)
26. Paardekooper, P. C., *Persoonsvorm en voegwoord*. In : *Nieuwe Taalgids*. 54 (1961), blz. 296-301. (B.1)
27. Ree, A. W. P. van der, *Wetmatigheid of relativiteit*. In : *Nieuwe Taalgids*. 54 (1961), blz. 258-263. (A.1)
28. Verhasselt, J., *Verschillen tussen Noord en Zuid inzake de volgorde hulpwerkwoord - hoofdwerkwoord*. In : *Taal en Tongval*. 13 (1961), blz. 153-157. (B.4.b)
29. Zwaan, F. L., *Scheidbaarheid van onderwerp en persoonsvorm*. In : *Nieuwe Taalgids*. 54 (1961), blz. 186. (B.3)
30. Brachin, Pierre, *Een buitenlander vraagt – en krijgt antwoord* (vervolg). In : *Nieuwe Taalgids*. 55 (1962), blz. 216-220. (B.4.a)
31. Berg, Barend van den, *Onderzoekingen betreffende de zinsbouw in het Nederlands*. Den Haag, Van Goor, 1963. (A.1)
32. Sassen, A., *Endoogeen en exoogeen taalgebruik*. In : *Nieuwe Taalgids*. 56 (1963), blz. 10-21. Later opgenomen in : Hoogteijling, *Taalkunde in artikelen*, blz. 341-352. (B.4.a/B.4.b)
33. Schutter, G. de, *De dubbele werkwoordgroep in het Nederlands*. In : *Studia Germanica Gandensia*. 6 (1964), blz. 45-84. (B.4.a)
34. Vanacker, V. F., *Is het algemeen Zuidnederlands?* In : *Taal en Tongval*. 16 (1964), blz. 159-164. (B.4.b)
35. Koelmans, L., *Iets over de woordorde bij samengestelde predicaten in het Nederlands*. In : *Nieuwe Taalgids*. 58 (1965), blz. 156-165. (B.4.a)
36. Zwaan, F. L., *De „tussenzin“*. In : *Levende Talen*. 1965, blz. 355-357. Later opgenomen in : Hoogteijling, *Taalkunde in artikelen*, blz. 360-362. (A.2)
37. Paardekooper, P. C., *Moeilijkheden bij terminologische moeilijkheden bij „de zin“*. Met een naschrift van F. G. Droste. In : *Nieuwe Taalgids*. 59 (1966), blz. 232-241. Later opgenomen in : Hoogteijling, *Taalkunde in artikelen*, blz. 192-201. (A.1)
38. Pauwels, J. L., *De volgorde van verbogen verbale vormen in het Nederlands*. In : *Dietse Studies, Bundel aangeboden aan Prof. Dr. J. du P. Scholtz*, 1965, blz. 105-110. (B.4.a)
39. Scherps, G., *Enkele notities over de structuur van passieve zinnen*. In : *Le Langage et l'Homme*. 1 (1966), blz. 48-56. (A.2)
40. Zwaan, F. L., *Gevonden heeft bij het boek niet*. In : *Levende Talen*. 1966, blz. 201-203. (B.1)
41. Berg, Barend van den, *Bijdragen tot de syntaxis van het Nederlands. IV*. In : *Nieuwe Taalgids*. 60 (1967), blz. 305-312. (B.2)
42. Nieuwborg, E., *Vallen in het Nederlands de plaatscategorieën samen met de traditionele ontledingscategorieën?* (samenv.) In : *Handel. XXVIe Vlaams Filologencongres*, 1967, blz. 28-30. (B.3)
43. Pauwels, J. L. : *Les difficultés de la construction de la phrase néerlandaise*. Luik, H. Dessain, 1967^a. (A.1)

44. Sassen, A., *Syntactische implicaties van de zgn. herhalingsconstructie (dat is een gek geval is dat)*. In : *Handelingen XXVIe Vlaams Filologencongres*, 1967, blz. 30-47. (A.2)
45. Schutter, G. de, *Principes van de woordvolgorde in de Nederlandse zin*. In : *Handel. XXVIe Vlaams Filologencongres*, 1967, blz. 47-55. (A.1)
46. Velde, Marc van de, *Enkele tendensen in de woordvolgorde in modern Nederlands proza*. In : *Studia Germanica Gandensia*. 9 (1967), blz. 129-156. (A.2)
47. Nieuwborg, E., *De distributie van het onderwerp en het lijdend voorwerp in het huidige geschreven Nederlands in zijn A.B.-vorm*. Antwerpen, Plantijn, 1968. (A.1)
48. Paardekooper, P. C., *Beknopte ABN-Syntaksis*. Den Bosch, Malmberg, 1968^a. (A.1)
49. Paardekooper, P. C., *Patroonsplitsingen die enkel de eerste zinsplaats mogelijk maakt*. In : *Nieuwe Taalgids*. 61 (1968), blz. 303-314. (B.1)
50. Vanacker, V. F., *Syntaktische Daten aus französisch-flämischen Tonbandaufnahmen*. In : *Verhandlungen 2. Intern. Dialektologenkongresses*, 1968, dl. 2, blz. 844-855. Met kaarten. (B.1)
51. Velde, Marc van de, *De doorbreking van de werkwoordelijke eindgroep in literair proza*. In : *Studia Germanica Gandensia*. 11 (1969), blz. 7-31. (B.4.b)
52. Mars, F. K. M., *Syntaktische Brabantismen?* In : *Nieuwe Taalgids*. 63 (1970), blz. 33-38. (B.2)
53. Koelmans, L., *Over de plaats van het zinsdeel niet*. In : *Taal en Tongval*. 22 (1970), blz. 10-15. (B.3)
54. Koelmans, L., *Zinnen met aanloop in het Nederlands*. In : *Nieuwe Taalgids*. 63 (1970), blz. 21-27. (B.1)
55. Pauwels, J. L., *Statistisch onderzoek van de Nederlandse zinsbouw*. In : *Nieuwe Taalgids. Van Haeringennummer*, 1970, blz. 93-100. (B.4.a)
56. Reynaert, J., *Voegwoordelijke bijwoorden in hedendaags betogend proza*. In : *Studia Germanica Gandensia*. 12 (1970), blz. 7-24. (A.2)
57. Schutter, G. de, *Pronominale problemen in de syntaxis van de Zuidnederlandse dialekten*. In : *Taal en Tongval*. 22 (1970), blz. 151-182. (B.2)
58. Stroop, Jan, *Systeem in gesproken werkwoordsgroepen*. In : *Taal en Tongval*, 22 (1970), blz. 128-147. (B.4.a)
59. Vanacker, V. F., *Een „Zuidnederlandse” constructie in een paar Zuidnederlandse dialekten*. In : *Nieuwe Taalgids. Van Haeringennummer*. 1970, blz. 140-157. (B.4.b)